

Skifteprotokollernes Bidrag til Oplysning om Landsbypræsternes Formuesforhold i Hald Amt sidst i 17. Aarhundrede.

Ved Hans Knudsen.

Da det Materiale, der har staaet til Raadighed for Forfatteren af den forudgaaende saare grundige og oplysende Afhandling, er af en meget ensidig Art, hvor udtømmende og omfattende det end er, idet Skattemyndighedernes Taksering og til dels Præsternes egne Angivelser er ene om at afgive Grundlaget for Bedømmelsen af deres hele økonomiske Stilling, har jeg gjort et lille Forsøg paa ad anden Vej at bidrage til at kaste Lys over Forholdene.

I de gejstlige Skifteprotokoller, hvor Herredsprovsten med tvende Præster forretter Skifterne efter Herredets gejstlige Personer, baade Mænd og Koner, findes fortræffelige Optegnelser om deres efterladte Arvinger, kontante Midler, Bøger, Indbo og Besætning samt om deres Gæld, men de er desværre ikke bevarede i en saadan Udstrækning, at man paa Grundlag af dem kan møde op med noget, der i Fuldstændighed og overbevisende Magt kan maale sig med det Helhedsbillede, Skatteansættelserne giver. De sætter først ind mod Periodens Slutning og endda kun for enkelte Herreders Vedkommende. Fra 1690erne haves der Skifter fra Fjends, Nørlyng og Middelsom Herreder i

Hald Amt, mens der for Skivehus Amt kun have et enkelt Skifte før 1700. Der kan derfor kun være Tale om at benytte Skifterne fra de tre Herreder i Hald Amt, og for den korte Tid af Perioden, de er bevaret, vil de kun yde enkelte Øjebliksbilleder til Illustrering af Tilstanden, men intet berette om Gangen i Udviklingen.

Det maa endda bemærkes, at de i det følgende anførte Slutsummer paa Boernes hele Formue efter Fradrag af Gælden ikke er nogen fuldkommen Værdimaaler for Boets hele Tilstand. Naar et beskedent Bo med faa Værdier, men ogsaa kun ringe Gæld, og et mægtigt Bo med Guld- og Sølvsmykker, mange Møbler og stor Bogsamling og med en stor Gæld begge ender med omtrent samme ringe Overskud til Deling mellem Arvingerne, saa fortæller dette ikke noget om den store kulturelle og sociale Forskel, der maa antages at have været mellem de tvende afdøde, men i denne Sammenhæng, hvor det kun er de økonomiske Vilkaar, der er Tale om, kan det vel forsvares væsentligst at holde sig til disse Slutsummer.

For de fleste Præsters Vedkommende synes den Fattigdom, Skatteansættelserne vidner om, at have været bitter Virkelighed. Kontanter og Guldsager er saare sjældne i Boerne, lidt Sølvtøj forekommer der vel som oftest, men skønt Registreringen og Vurderingen af Boernes Effekter er gennemført med pinlig Nøjagtighed, saaledes at aflagte Gangklæder Stykke for Stykke, hvert Køkkenredskab og hver Bog omhyggeligt er nævnt og takseret og Boernes Aktiver derved bragt op til den størst mulige Sum, saa er der dog efter Fradrag af Gælden som Regel blevet saare lidet til Deling mellem Arvingerne.

I Fjends Herred er der 1695—1703 behandlet 8 Boer efter Præster eller Præstekoner. Det fattigste af dem alle var det efter Anders Sørensen Ølbye i det altid magre Taarup-Kvols Pastorat, hvor han endda ved sin Død i 1699 kun havde siddet som Præst fra 1692, der blev nemlig slet intet til Deling mellem hans Arvinger. I alle de andre Boer oversteg Aktiverne dog Passiverne, i Boet efter Peder Bering i Kobberup (1703 26. Juni) dog kun med 3 Rdlr. 5 Mk. 8 Sk., men han havde allerede fra 1682 til Hjælp haft adjungerede Præster, kaldede cum spe successionis, og havde i mange Aar ikke kunnet forrette sit Embede, saa det er ikke forbavsende, at det var smaat med Midlerne efter ham, skønt han i en Aarrække (Tabel IV, jvnf. S. 343) havde været sat jævnt højt i Skat. Sølvtoj for 10 Rdlr. var alt, hvad der var igen af fordums større Velstand. Da hans anden Kone Maren Hvass døde i 1696 var Forholdene dog kun lidet bedre med en Formue paa 276 Rdlr. mod en Gæld paa 218 Rdlr., men Arvedelingen efter hende har jo bidraget til yderligere at forringe den gamle Mands Kaar.

Herredets mest velhavende Bo i disse Aar var det efter Anders Graa (1700 12. Juli) i Davbjerg Guld var der vel intet af, men for 70 Rdlr. 8 Sk. Sølvtoj, og til Deling mellem Arvingerne blev der 436 Rdlr. 1 Mk. 8 Sk. Nærmest dette kommer Boet efter Christen Bruuns Kone i Ørum (1700 18. Marts). Der var ganske vist kun for 9 Rdlr. Sølvtoj, men til Deling mellem Arvingerne blev der dog 333 Rdlr. Skifterne viser her en Lighed i Velstand, som forbavser, naar vi ser, at Fortifikationsskatten af 1691, som dog skulde være en Maalestok for Præsternes Formuer, naaede Maximum i Herredet, 40 Rdlr., for Davbjergpræstens Vedkommende, mens Christen Bruun i Ørum kunde

nøjes med det næstlaveste Beløb, 9 Rdlr. Samme tilsyneladende Misforhold er der ogsaa mellem Skifteformuer og Skattetaksation for de tvende Nabopræster i Vridsted og Vrov. — 13 sl. Dlr. 1 Mk. 12 Sk. var alt hvad der 1698 blev til Deling efter Anders Paaske i Vridsted, som 1691 var takseret til 34 Rdlr., mens Niels Riis i Vrov, der kun var takseret til 10 Rdlr. og ved sin Død i 1695 ganske vist hverken ejede Guld, Sølv eller rede Penge, kunde efterlade sig et Bo med Værdier til Deling, som beløb sig til 191 Rdlr. + 13¹/₂ Td. Sæd. Naturligvis kan deres Forhold have forandret sig i Aarene mellem 1691 og deres Død, saa at Skatteansættelsen er rigtig nok, men det er dog en betydelig Forandring i Løbet af faa Aar.

Nørlyng Herreds Skifteprotokol begynder vel 1690, men de fleste Skifter er for Viborg Købstads gejstlige Personer, hvorfor der for den omhandlede Periode er saare faa Skifter at hente fra Landsbypræstegaarde.

I 1698 døde Jens Hammer i Dollerup. Han efterlod sig 3 Mk. i Penge og Sølvtøj for 19 Rdlr. 1 Mk. 4 Sk. Til Deling blev der godt 103 Rdlr., men Skifteretten mente dog, at dette Bo maatte anses for at være i slet Tilstand. I Fortifikationsskat havde han været sat til 20 Rdlr. eller 1 Rdlr. mindre end Amtets Gennemsnitstal. Fra en noget senere Tid er Skifterne efter Margrete Munk gift med Poul Paludan i Vammen (1703) og efter Jens Wiborg i Rødning (1705). De kunde begge da udvise et Overskud paa over 500 Rdlr., i det første Bo var der ædle Metaller for godt 68 Rdlr. og i det andet for godt 90 Rdlr., hvilken forholdsvise Velstand paa sidstnævnte Sted er en Overraskelse, da Jens Wiborg i 1691 var blandt de allerringeste Ydere af Fortifikationsskat med 4 Rdlr. 48 Sk.

(jvf. S. 331), mens Poul Paludan var oppe paa Amtets Gennemsnit, 21 Rdlr.

I Middelsom Herred findes der 1692—1704 8 Skifter. Det fattigste er 1697 efter Else Jensdatter, gift med den gamle Jens Torup i Ø. Velling (jvf. S. 333). Skønt han 1691 tilsammen med sin Kapellan og Svigersøn, Peder Winding, var Herredets højst beskattede Præst med 36 Rdlr., var der kun 20 Rdlr. til hendes Arvinger, men det er dog ikke gaaet støt tilbage for ham, thi da han døde i 1699 var der 136 Rdlr. til Arvingerne. I Middelsom Herred er der til Forskel fra de to andre ligefrem velhavende Boer. 1692 8. Februar skiftedes der efter Maren Bering, gift med Rasmus Fog i Bjerring (jfr. S. 345), og i det Bo var der Guld- og Sølvtoj for over 307 Rdlr. og til Deling godt 1066 Rdlr. Skiftet efter hans næste Kone, Maren Paaske (1696 3. September) udviser ganske usædvanlige Værdier; Guldsmykker for 332 sl. Dlr., Penge 580 sl. Dlr. og Sølvtoj for 486 sl. Dlr., formentlig for en stor Del indkomne i Boet med denne Kone, men hans Formue var dog ikke forøget i Forhold, da Gælden samtidig var steget, saaledes at Overskudet blev lidt mindre, nemlig godt 979 Rdlr. Med saadanne Værdier i Boet skulde man tro, at Rasmus Fog maatte have hørt til Herredets højst beskattede, men det var ingenlunde Tilfældet, han fik Lov at nøjes med 21 Rdlr. i Fortifikationsskat i 1691, mens fire af hans Herredsbrødre maatte svare mere. Det største Overskud fremkom dog ved Skiftet 1704 25. Februar efter Peder Windings Kone, Else i Ø. Velling, Datter af den nys afdøde gamle Jens Torup smst. Der var 1470 Rdlr. til Deling, og der var vurderet for 43 Rdlr. Guldsager og for 163 Rdlr. Sølvtoj, en imponerende Fremgang siden Moderens Død 1697 og et Vidnesbyrd om, at

de 36 Rdlr. i Fortifikationsskat i 1691 af Præsten og hans Kapellan var faldet paa Skuldre, der mægtede at bære mere, end man efter de andre Angivelser skulde tro.

De andre Boer i Middelsom Herred fra disse Tider er dog jævnt fattige. Efter Søren Pind i Langaa, død 1693, var der kun 198 Rdlr. 5 Mk. 8 Sk. til overs, men han havde ogsaa været den lavest takserede til Fortifikationsskat med 12 Rdlr. Den næstlaveste havde Christen Andersen i Hjermind været med 20 Rdlr., men ved sin Død (1697) kunde han dog efterlade sig godt 350 Rdlr., og i hans Bo var der Guld- og Sølv-tøj for 24 Rdlr. 4 Mk. 2 Sk.

Efter Skifterne at dømme skulde saaledes Landsbypræsterne i Middelsom Herred være mere velhavende end deres Embedsbrødre i Fjends og Nørlyng Herreder, og det stemmer da ogsaa med Gennemsnitstallene for Fortifikationsskatten af 1691, idet Middelsom dér er oppe paa 23 Rdlr. 82 Sk., mens Fjends har 22 Rdlr. 84 Sk. og Nørlyng 17 Rdlr. 16 Sk. som Gennemsnit, men Skifterne synes dog at vidne om større Forskel paa Velstand, end Skatteansættelserne angiver, baade mellem Herrederne indbyrdes og mellem Præsterne inden for Herrederne.

Paa et Punkt har Forfatteren af den foregaaende Afhandling vist stor Skepsis over for Materialets Holdbarhed, nemlig ved Præsternes Angivelser af deres egne Børn til Kopskat, og det kan ikke være andet, end at det maa vække Mistillid, at der i 1687 i begge Amter kun kan findes tre skattepligtige Præstesønner og ligesaa mange Døtre, og i 1699 i alt kun een Præstesøn mod 44 Præster. Med Angivelserne for sidstnævnte Aar tillader Skifterne for de tre omtalte Herreder nogen Kontrol, men det maa erindres, at Chancerne for med

Samvittigheden i Behold at slippe uden om denne Skat ikke var saa helt ringe. Den faldt kun paa de hjemmeværende Børn over 15 Aar, men Præstesønner i den Alder vilde kun i de sjældneste Tilfælde være at træffe hjemme, de dyrkede Studierne ved Købstædernes Latinskoler eller var Skriverdrengene paa Godskontorer og lign., hvorfor Døtrene maa have været de vanskeligste at dølge.

Efter Skattelisten var der 1699 ikke skattepligtige Børn i noget af de omtalte tre Herreder, men det er dog kun i faa Tilfælde muligt at paapege Børn, der i hvert Fald efter deres Alder maa have været inden for Grænsen. Anders Graa i Davbjerg i Fjends Herred efterlod sig saaledes ved sin Død i 1700 1 Datter paa 20 og 3 Sønner paa 18, 13 og 10 Aar, altsaa 2 Børn i skattepligtig Alder. Af Nørlyng Herreds Præster havde Poul Paludan en blomstrende Børneflokk ved hans Hustrus Død i 1703, 8 Børn mellem 20 og 9 Aar, men deraf var dog kun den ældste Søn 1699 i skattepligtig Alder. De gennemgaaede Skifter i Middelsom Herred røber slet ingen Børn over 15 Aar i 1699, skønt der ellers er Afkom nok. Saaledes sad Peder Winding i Ø. Velling 1704 tilbage med 7 moderløse Børn, men den ældste er født 1689, saa den Flokk tæller ikke med saa lidt som forskellige andre om end mindre Søkendeflokke rundt om i Herredet.

Da Skifterne ikke anfører Alderen paa de ved Boets Behandling myndige Børn, er det muligt, at en eller anden saaledes nævnt Person i 1699 har været et hjemmeværende Barn over 15 Aar, men da samtlige omtalte Skifter ligger meget tæt efter 1699, er det næppe sandsynligt, at gennemførte Aldersangivelser i nævneværdig Grad vilde forøge Rækken af Børn, som Præsterne burde have anført til Skat, og den foretagne

Prøve viser i hvert Fald, at Antallet af skattepligtige, men ikke anførte Børn, næppe har været saa stort, som man paa Forhaand vilde være tilbøjelig til at antage.

Slutresultatet af de foretagne Undersøgelser i Skifteprotokoller til Sammenligning med Skatteansættelserne turde da blive det, at disse vel er et fortræffeligt statistisk Materiale til Bedømmelse af Præstestandens Kaar i Almindelighed, hvorfor det er af største Betydning at have faaet en saa grundig og omfattende Behandling af dette vanskelige Stof, men at man dog maa være varsom i Benyttelsen af Skatteansættelserne som sikker Maalestok for den enkelte Præsts økonomiske Forhold.

MEDDELELSE FRA BESTYRELSEN

Ved det afholdte Valg for Aarene 1926—30 genvalgtes Arkivar S. Nygård, Landsarkivar Hans Knudsen og Postmester C. Klitgaard som Bestyrelsesmedlemmer. Derefter havde Forfatteren Jeppe Aakjær og Landsarkivar Saxild lige mange Stemmer. Byretsfuldmægtig C. Petresch Christensen genvalgtes som Revisor og Pastor Richter som Decisor.

Optællingen af Stemmesedlerne foretoges velvilligst af Arkivarforeningen.
